

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВИГУКІВ У ВІРШОВАНИХ ТВОРАХ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Сьогодні важко уявити українську літературу без творчості Богдана Лепкого, людини, яка зробила багато доброго для розвою нашої національної культури. На жаль, тривале табу, пов'язане з його іменем, не дозволяло належно поцінувати непересічний талант Б.Лепкого. Нині, коли українському письменникові повертається його чесне ім'я, а літературі – його твори, посилено активізується дослідницький інтерес до його спадщини.

Джерелом наших спостережень стали віршовані твори Богдана Лепкого, зокрема поетичні переспіви народних казок, написані для дітей. І хоча письменник зробив багато для розвитку дитячої літератури, ця сторінка його діяльності залишається малодослідженою.

Написати високомистецький художній твір для дитячого читання – завдання не з легких. Тут мало простоти і ясності, потрібне щось більше, глибинне, первісне. Дитина особливо гостро відчуває, де щирість, правда, а де фальш. Тому писати для дітей можуть лише ті, хто досягнув високі секрети художнього письма, хто прекрасно володіє мовою, хто в душі зберіг теплі спогади про дитинство. Сам Б.Лепкий писав:

Згадки з дитячих ранніх літ,
Ах, як ви дорогі мені!
Ви, мов ті квіти чарівні,
Цвітете навіть і тоді,
Коли мороз зморозить світ.

Не раз письменник подумки повертався у світ дитинства, сповненого материнського тепла й любові, хвилюючого відчуття світу і його невичерпних див. Тому казки Б.Лепкого – це чудесний дивосвіт переказів, вірувань, а також уяви, мрій, що ними незмінно супроводжується становлення нашої свідомості й духовності. Загалом, усі твори письменника для дітей виразно позначені українським національним колоритом, вони виховують почуття любові до всього рідного, одвічно українського, передусім до українського слова.

Богдан Лепкий – неперевершений знавець української мови. Він зростав у родині, де любовно і дбайливо плекались народні традиції, рідна мова. І це шанобливе ставлення до українського слова письменник проніс через усе життя. Мова його творів вражає своєю емоційністю, експресивністю, образністю, лексикограматичною досконалістю тощо.

Предметом нашого дослідження стали вигуки як виразний стилістичний засіб відтворення народно-розмовних інтонацій. Вигуки, або інтер'єктиви, тісно пов'язані з національною специфікою мови, вони вносять у художній стиль колорит поетичності або розмовності народного мовлення (5, 267). Тому так часто

вдається до вигуків і Б.Лепкий. Лише у поетичних переспівах народних казок їх виявлено близько ста одиниць, різних за значенням, походженням, звуковою структурою.

Незважаючи на те, що вигуки не виконують номінативної функції, позбавлені відповідної понятійної співвіднесеності, вони характеризуються виразною специфічністю семантики, граматичних ознак і стилістичних функцій та перебувають у системі лексичних засобів мови (4, 5).

Крім того, вигукам відводиться важлива комунікативна функція, суть якої полягає в тому, що вони беруть участь у створенні таких оцінно-модальних планів висловлення, як позитивна чи негативна реакція мовця на певну ситуацію або категорично вираженого спонування. Іншими словами, вигуки – це узагальнено-усвідомлені мовні знаки для вираження почуттів і волевиявлень людей, їхнього суб'єктивного ставлення до об'єктивного світу (1, 319). При цьому лінгвісти наголошують на важливому значенні контексту та інтонації. “Вигуки передають надзвичайно широкий спектр емоцій і почуттів, які створюються не самими вигуками, а контекстуальним оточенням і відповідною інтонацією” (1, 324). Тому для нас важливо було простежити, яке функціональне навантаження несуть вигуки саме у контексті творів Б.Лепкого.

Письменник майже однаково використовує вигуки як на позначення емоцій, так і для вираження спонувань. За допомогою перших у мовній практиці виражаються почуття жалю, докору, задоволення, захоплення, зневаги, осуду, гніву тощо. У Б.Лепкого такі вигуки є показниками підвищеної емоційності мови і служать для вираження: здивування: “І, **о**, диво!” (3, 39); захоплення: “А в гаю гарно. **Боже мій!**” (3, 29); застереження: “А хто б тебе одним пальцем торкнувся – **Ого!** Пропала голова його!” (3, 28); страху, переляку: “**Ой**, гину, нене, гину!” (3, 24); незадоволення: “Дивіться, мамо, **о**, які!” (3, 70); відчаю: “– Я княжий син. – **Ов-ва**, то зле!” (3, 40); розпачу: “**Що** за лихо!” (3, 34); уболівання: “**Боже мій!** Чого ж ти, тату, так змарнів?” (3, 30) і под.

Переважає більшість емоційних вигуків у письменника, як і в мові загалом, багатозначна. Так, наприклад, вигук **ах!** у різних контекстах може передавати: радість: “**Ах**, як зраділа Ксеня, як зраділа!” (3, 69); розпач: “А Ксеня в плач: – **Ах**, не мені Ті ф'ялки і суніці, ні!” (3, 67); жаль, страждання: “**Ах**, донечко моя, Не знаєш, як бідую я” (3, 30); несподіванку: “Аж тут нараз... **ах**, що це? Сон?” (3, 56); біль: “І від болючого оцього “**ах!**” В горючій ватрі жар нараз потах” (3, 73); іронію: “На другий день знов “ох” та “**ах**”! Палана хвора, що аж страх!” (3, 66).

Нерідко простежується ампліфікація вигуків з комбінуванням різних їх видів як засіб найвищого піднесення емоційності мови, наприклад: “**Ах**, що ти Кажеш! **Ха, ха, ха!**” (3, 59) або “І знов стара: – **Цить**, доню, **цить!** – Коли б так яблукоч! **Ах, ах!**” (3, 66).

Однозначних вигуків відомо значно менше, здебільшого ними виражаються почуття суму, осуду, презирства. До них належать такі, як: **фе! фу! тьху! ігій!** та деякі інші. За допомогою подібних вигуків письменник передає почуття огиди, наприклад: “Стара лиш сплюнула: – **Ігі!** Це яблука якісь лихі!” (3, 70) або “**Фу-фу**, – каже, – чути Прісним духом в хаті” (3, 48).

Буває, що різні за звуковою структурою вигуки виражають одні і ті ж почуття чи настрої. Так, відчуття болю, страху автор передає через такі інтер'єктиви, як **ай! і ой!**: “**Ай, ай, ай!** – Заводить баба, – гину, діду, гину!” (3, 50) та “**Ой**, гину, мамо, гину, гину!” (3, 62).

Серед вигуків, що виражають різні волевиявлення, розрізняють наказово-спонукальні і апелятивні, а в межах перших окремо виділяють ще наказові та спонукальні інтер'єктиви. За допомогою наказових вигуків Богдан Лепкий ви-

ражає наказ, вимогу: “**Годі, годі!** Псувати лад нам у природі...” (3, 67) або “Чи чуєш?.. **Цить!**” (3, 27); спонукальними – спонукання до дії: “**Ну**, то іди!” (3, 23).

Апелятивні вигуки вживаються з метою привернути чийось увагу. Письменник використовує найчастіше такі апелятивні інтер’єктиви: **га! гей! гов! агов!**, наприклад: “**Гей**, Катре, встань, бо одурію!” (3, 34) або “Стрінув Палану й крикнув: “– **Гов!** А ти куди, небого?”” (3, 73).

До окремої групи зараховують вигуки, що виражають привітання, просьбу, пробачення, подяку тощо, або слова етикету, як їх ще називають. Б.Лепкий також вживає подібні лексеми. Як правило, вони звучать з уст позитивних героїв: приязної дівчинки Ксені, вихованої дідової дочки Марусі, працювитої сирітки Катрусі та ін., наприклад: “І, поклонившись місяцям: – Великеє **спасибі** вам!” (3, 65). Тоді як у стосунку до негативних персонажів автор зазначає: “Тільки Ксені і **спасибі** навіть не сказали” (3, 66).

Особливо виразними та емоційно насиченими є звуковідтворюючі та звуко-наслідувальні вигуки. Помітна кількість таких одиниць зумовлена насамперед жанровою специфікою казок, героями яких є не лише люди, а й звірі, предмети і т.ін. Прикладами подібних інтер’єктивів є **мру, мру! мяв, мяв! гав-гав! мур-мур! дзень-дзелень! ква-ква-ква!**: “Я тут родилася і тут умру, **Мру-мру, мру-мру, мру-мру**” (3, 41). Особливою експресивністю характеризуються вигуки, що звучать з уст дійових осіб, тобто вживаються у конструкціях із прямою мовою: “Побачила Катрусю і: “**Мяв, мяв!** Який це чорт тебе до нас пригнав?” (3, 25). Як фонографічні синоніми функціонують вигуки типу **дзень-дзелень, хлюп-хлюсь**: “Дзвінки пільні Все: **дзень-дзелень**” (3, 33).

До звуконаслідувань здебільшого зараховують також слова на зразок **гуп, стук, трісь, грим, рип**. Їх досить часто використовує і Б.Лепкий, наприклад: “Аж спотикнулася і лобом в дуба – **грим!**” (3, 51) або “І тільки все на двері: **глип!** Аж двері: **рип!**” (3, 18). Своєю формою такі дієслівні вигуки відтворюють той чи інший звук, а також указують на швидкість, різкість здійснення дії, забезпечуючи динамізм зображуваних подій.

Знаходимо у письменника і такі слова, як **скік, зирк, шусть, глип**, які, на думку окремих вчених, не мають нічого спільного з наслідуванням звучання.

Досліджуючи контекстуальне вживання вигуків, бачимо, що всі вони супроводжуються інтонацією видільності, а більша частина – ще й інтонацією окличності. А це підтверджує, що інтонація є обов’язковим компонентом вигуків, оскільки граматично дооформляє їх та вказує на їх реченнєву природу (1, 320). Крім того, інтонація є виразним стилістичним засобом.

Щодо походження і структури, то знаходимо у Б.Лепкого як первинні вигуки, так і вторинні (похідні). Переважають, звичайно, перші, на зразок: **о! ой! ах! фу! ну! ігі! гей! гов!** та ін., наприклад: “А в тім гнізді, – **ігі!** Сидить качечка маленька” (3, 15). Досить часто первинні вигуки з метою посилення емоцій і волевиявлень можуть подвоюватись, потроюватись: “**Ой-ой**, гину!” (3, 62) або вимовлятися подовжено: “А шум все: **ци-ить...**” (3, 34). Цікавим у цьому плані є таке авторське вживання: “**Гоп-гоп!**”, “**Гей-га!**” і “**Гав-гав-гав!**” Збудився ліс і позіхав імлюю сизою” (3, 40).

Вторинні вигуки письменник використовує рідше. Зустрічаємо в нього інтер’єктиви, похідні від іменників: **боже! нене! лихо!**; дієслів: **дякую! бач! цур!**; займенників та прислівників: **отакє! стільки ж! геть! годі!** та деякі ін., наприклад: “Стара заводить: – **Боже! Боже!** Коли б я знала, що допоможе” (3, 62) або “Князенко глянув: “**Пек та цур!**” (3, 38).

Проте, стилістично вагомішими у Б.Лепкого є похідні інтер’єктиви, які ще кваліфікують як вигуківі фразеологізми, на зразок: **а цур тобі, а пек! присяй боже! горе мені! ах, горе-горенько мені! боже ж мій, боже! біда та й годі!**, на-

приклад: “Та ще хвалиться, що уб’є, – **Ох, горе-горенько моє!**” (3, 68). Деякі з них характеризуються особливою поетичністю, напр.: “**Ох, світоньку гіренький!** Лиш сплакнула й ручкою махнула...” (3, 23).

Письменник зовсім не використовує запозичених вигуків, тоді як подекуди вдається до інтер’єктивів діалектного походження таких, як: **гень!** у значенні **геть!**, **пробі!** у значенні **стоп!**, наприклад: “**Гень** від вас, У добрий час!” (3, 19) або “Аж нараз: **пробі!** Ні стежки, ні доріжки, Ні возом, ані пішки... І повно небезпек, – А кур тобі, а пек!” (3, 23).

Проведене дослідження засвідчує, що Богдан Лепкий широко використовує у своїх казках, переданих у віршованій формі, різні за значенням, походженням, структурою вигуки. Втім, усі вони є органічними елементами мовної палітри його творів. За допомогою них досягається емоційність мови, реалізуються наспівно-музичні властивості мовлення, слово письменника звучить природньо, переконливо, неперевершено. Поетичні переспіви народних казок Богдана Лепкого – зразки високого рівня художнього узагальнення. Тут автор талановито поєднав фольклорні елементи з елементами народної писемності, використавши з цією метою українські інтер’єктиви, які так добре передають складний і багатограний емоційно-почуттєвий світ людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. – К.: Либідь, 1993. – 335 с.
2. Богдан Лепкий. Поезії / Упоряд., вступ. ст. і прим. М.М.Ільницького. – К.: Рад. письменник, 1990. – 383 с.
3. Богдан Лепкий. Цвіт споминів. Твори для дітей. – Бережани–Тернопіль: Джура, 2002. – 184 с.
4. Мацько Л.І. Інтер’єктиви в українській мові. – К.: Наук. думка, 1981.
5. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 588 с.